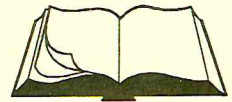

מִי יֵם הִי יֵם

יֵאִין לוֹ לַהֲקֹדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ אֲלָא אַרְבַּע אֲמוֹת שֶׁל הַלְכָה בִּלְבַד" (בְּרֻכּוֹת ח').

סבת תשע"ו

מדיני עשרה בטבת, ושאלות המצוות

גליון 277

ההלכות נפרכו ע"י הרב יהודה אריה הלוי דינר שליט"א – רב ביהמ"ד "דברי שיר" ב"ב

שבת - ואכל או ברך על אוכל

אם טעה ושכח שהיום צום ואכל, אסור לו להמשיך לאכול, שמי שאכל שום יחזור ויאכל שום? (משנ"ב סי' תקמ"ט ס"ק ג') אם כבר ברך על דבר מאכל - אסור לו לאכול ממנו, אלא יאמר מיד "ברוך שם וגו'" ("שערי תשובה" סי' תקס"ח ס"ק א').

מי שבטעות אכל או שתה ביום התענית צריך לגמור התענית וא"צ להתענות ביום אחר, אא"כ כוונתו לכפרה (וכן איתא במהרי"ל שצוה לאחד להתענות אח"כ לכפרה), (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק ח').

אמירת "עננו"

חולה שאוכל ביום התענית לא יאמר "עננו" ("ביאור הלכה" סי' תקס"ה, ד"ה בין יחיד).

מי שאכל בשוגג, יכול לומר "עננו", מכיוון שהוא חייב עדיין לצום, ויאמר "ביום צום התענית הזה". (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק ג'). ועי' שו"ת "שבט הלוי", ח"ה סי' אות ד'. שמיישב הסתירה בזה.

קטן שאינו צם לא יאמר "עננו" במנחה. (דגם גדול אינו אומר "עננו" אם אינו צם, ולא שייך בזה חינוך, שו"ת "שבט הלוי", ח"ה סי' קל"א). אמר "עננו" ב"שמע קולנו", וטעה וסיים "ברוך וכו'" העונה בעת צרה במקום לסיים ברכת "שמע קולנו" - אם נזכר תוכיד, יכול לומר מיד "שומע תפילה" (שו"ת "שבט הלוי", ח"ה סי' קל"ב) - אם נזכר לאחר כ"ד, יחזור ויאמר "כי אתה שומע וכו'" ("ביאור הלכה" סי' קי"ט ס"ג ד"ה "אם דילג").

כשאין עשרה מתענים

אם אין עשרה שמתענים - אין לומר "עננו" בחזרת השי"ץ אחר ברכת "גואל ישראל". ויש סוברים, שמספיק שיש שבעה מתענים בתענית ציבור, (והשאר אנוסים כגון: שהם חולים) כדי לקבוע ברכת "עננו" אחר "גואל ישראל" (שו"ע סי' תקס"ו ס"ג, ומשנ"ב ס"ק י"ד).

ה"פרי מגדים" (סי' תקס"ו) מסתפק, אם במקום שאין בו עשרה מתענים, יש לומר "עננו" בחזרת השי"ץ ב"שומע תפילה", או לא לאמרו כלל? אבל ה"משנ"ב (ס"ק י"ג) כתב דמשמע מתשובת הרשב"א וכן מהגהות הגר"א מבואר שעדיף שיאמרו לפחות ב"שומע תפילה" (בלי סיום הברכה, כמובן) כיוון שהוא תענית ציבור.

החזן

אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת, צריך שגם החזן יהיה בין המתענים, כדי שיוכל לומר ברכת "עננו" (סי' תקס"ו ס"ה). ואם אין חזן אחר כתב הט"ז שאין לומר חזרת השי"ץ כלל. אולם עיין ב"שער הציון" (שם ס"ק י"ט) שתמה עליו, מהיכיל יתני לומר וכתב דעכ"פ עדיף לחזור חזרת השי"ץ ויזכיר "עננו" ב"שומע תפילה".

חולה שצריך לאכול, אינו יכול להיות שייך בתענית ציבור (שם סעיף ה'), אך אם הוא נוטל רק כדורים או תרופה מרה, הוא נחשב לצם. ("ביאור היטב" סי' תקס"ו ס"ק ז') וכן אם אכל רק פחות מכשיעור, נחשב לצם. ואפילו עשה כן כמה פעמים (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

בתענית ציבור, לא יחא שייך אלא מי שנתמלא זקנו, ואין להקל בזה אפילו ע"י מחילת הציבור (משנ"ב סי' נ"ג ס"ק כ"ב). אולם בשיבות לצעירים לא צריכים להיזהר, שהרמ"ם או המשגיח צריכים להיות שייך. כי מאחר וכולם צעירים, לא שייך בזה כבוד הציבור, וגם הבחורים יכולים להיות שייך (הגר"ש אלישיב זצ"ל).

קריאת התורה

אין להעלות לתורה לא בשחרית ולא במנחה את מי שאינו צם, או את מי שאין בדעתו להשלים את התענית, ובדיעבד אם קראוהו, אם הוא ת"ח ומחמת אונס אירע שלא התענה וצר לו לומר להם כדי שלא יהיה חילול ד' בדבר, יכול לסמוך בשעת הדחק על המקילין לעלות. (ומשנ"ב ס"ק י"ט וס"ק כ"א).

בשעת קריאת התורה נוהגים בני אשכנז, לומר כמה פסוקים בקול רם: "שוב מחרון וגו'", וכן "יד" וגו' וכן "יסלחת" וגו'. וצריך שקודם יאמר הקהל, והשי"ץ ימתין עד שכולם יסיימו, ורק אח"כ יקרא, כדי שכולם ישמעו. (משנ"ב סי' תקס"ו ס"ק ג').

העולה לתורה, יאמר פסוקים אלו ביחד עם השי"ץ, ולא ביחד עם הקהל (שם).

אם אירע ונתאחרו ציבור בתפילת מנחה עד אחר השקיעה, יש

לע"נ חמותי

מרת חיה בת ר' שמשון וינקלר ע"ה,
נלב"ע י"ב באייר תשע"ה

עשרה בטבת

ליל הצום

בליל עשרה בטבת מותר לאכול ולשתות. חובת הצום מתחילה מעלות השחר. (שו"ע סי' תקנ"ב). אם הלך לישון בליל התענית, אסור לו לאכול - אפילו קם לפני עלות השחר - אא"כ התנה לפני השינה שיאכל לאחר שיקום, אבל לשתות מותר, אפילו לא התנה על כך. ולכתחילה ראוי להחמיר ולהתנות גם על שתיה (שו"ע סי' תקס"ד ומשנ"ב ס"ק ו').

ואם עבר ואכל לפני עלות השחר כשלא התנה על כך לפני שנתו לא הפסיד תפילת "ענינו". וכן מותר לעלות לתורה ולישא כפיו ולהיות שייך (עי' "שבט הקהתי" ח"א סי' ק"פ).

מחצי שעה לפני עלות השחר, אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה פת ומזונות (משנ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ז), ופירות ושתייה מותר אפילו הרבה, ובשעת הדחק יש להקל אם אין זה מספיק לו לצורך התענית ("תשובות והנהגות" ח"ב סי' ת"ד).

ליל תענית

בעל נפש יחמיר שלא לאכול בליל התענית (שעה"צ סי' תקנ"ב ס" טו), כשחל ליל התענית במוצאי"ק הסתפק הגר"א ל"שטינמן שליט"א אם ג"כ יש לבעל נפש להחמיר אף שעדיין יפסיד סעודת מלוח מלכה. ואמר הגר"א ל"שטינמן שליט"א שמסתבר יותר שעדיף לאכול סעודת מלוח מלכה, כידוע על אשתו של הגר"א ז"ל שרצתה לצום שלושה ימים מעת לעת מתחילת מוצאי שבת, ואמר לה הגר"א שההפסד שאינה אוכלת סעודת מלוח מלכה הוא יותר מהרווח שמרוויחה מהתענית.

קטנים

קטנים אינם חייבים לצום אך אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם שיאכלו רק מאכל פשוט, כדי שיתאבלו עם הציבור. (משנ"ב סי' תקנ"ב ס"ק ח').

חתן בשבע ברכות

חתן שהוא בתוך שבעת ימי המשתה שלו אע"ג ששבוע זה הוא לגביו כמו רגל, מכל מקום עליו לצום. שאתי (באה) אבילות דרבים ודחי (דוחה) רגל דיחיד. "ביאור הלכה" סי' תקמ"ט, בשם ריטב"א, וקישו"ע סי' קכ"א ס"ז).

שטיפת הפה

אין לשטוף את פיו במים בבוקר, ובמקום צער מותר לעשות כן, אך יזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו כלפי מטה, כדי שלא יכנסו מים לגרונו. (משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק י"א).

להתרחץ

מותר לרחוץ אפילו את כל הגוף בתענית (שו"ע סי' תקנ"ב ס"ב). אך נוהגים להחמיר שלא לרחוץ את כל גופו במים חמים. (שעה"צ שם ס"ק ח') וכשחל עשרה בטבת ביום ששי, מותר אף רחיצה בחמין לכבוד שבת (משנ"ב שם).

ניבוס בגדים - משא ומתן של שמחה

מותר לכבס בתעניות, אבל בתענית של י"ז בתמוז ועשרה בטבת אולי יש למעט משום משא ומתן של שמחה ("חוט שני" הל' שבת חלק ד' עמ' שפ"א, ומקורו מ"ביאור הלכה" סי' תקנ"א סעיף ב' בשם "אליה רבה" ופמ"ג, דאפשר יש להחמיר ב"ז בתמוז ועשרה בטבת כמו מרי"ח עד התענית, וכוונתו רק ב' תעניות אלו, שזה משום אבילות על החורבן, וגם בדברים שאסור מעיקר הדין).

ויש סוברים שמותר בכל אלו (הגהות "דעת תורה" שם, שיש טעות סופר בדברי ה"אליה רבה", ואין שום מקור לדין זה).

סוברים בדכל זאת יש להם לקרות בתורה פרשת "ויחל" ולומר "עננו" בשמו"ע (ש"ת "דבר יהושע", להגרי"מ אהרנברג זצ"ל, ח"ג, יו"ד סי' ס"ג). ויש אומרים שלא להתפלל כלל לאחר השקיעה אפילו בדיעבד שנתאחר, (וכן הורה החזו"א זצ"ל, "ארחות רבינו" ח"ג עמ' רכ"ה ע"ש), ועי' משנ"ב סי' רל"ג ס"ק י"ד בדעבד ושעת הדחק גדול יש להקל עד רבע שעה קודם צאת"ל).

כהן שאינו צם

◀ כהן שאינו צם אינו יכול לישא כפיו במנחה ("לוח א"י" צום גדליה, בשם הפמ"ג, וכ"ה ב"מחזיק ברכה" קונטרס אחרון סי' קכ"ט ס"ק א', הגרי"ח קניבסקי שליט"א), ויש סוברים שיכול לישא כפיו ("מקור חיים" סי' קכ"ז סעיף ה', וכן הורה הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

ברכת כהנים

◀ כהן שאין לו טלית, לא יעמוד מאחורי הפרוכת אפילו בשעת הדחק, מכיון שאסור להשתמש בה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל), ויש מתירים, משום שאין זה נחשב לשימוש אלא רק להפרדה בעלמא (בעל "שבט הלוי" זצ"ל).

ויש להוסיף, שאם יש חשש שיסתכלו על הכהן בשעה שאומר את "ברכת כהנים" ויסיחו את הדעת מן הברכה, לא יעשו כן, וכמבואר במשנ"ב (סי' קנ"ח ס"ק קי"ב), שאם אין דרך לכסות ידיו בטלית והוא רוצה לעשות כן כדי שלא יסתכלו על מומין שבידיו, אסור לעשות כן משום שהוא משונה, ע"י שם.

ברכת כהנים בתענית ציבור במנחה גדולה

◀ שאלה: בני ספרד נוהגים לישא כפיהם בתענית ציבור רק במנחה קטנה (עי' שו"ע סי' קכ"ט), והרבה מבני אשכנז נוהגים לישא כפיהם אפילו במנחה גדולה ("חזון איש" סי' כ'), האם בן אשכנז יכול לישא כפיו במנחה גדולה במנין שרובו בני ספרד?

תשובה: לדעת "החזון איש" אין כאן מחלוקת, וס"ל שזה גופא כוונת השו"ע שגם לבני ספרד הדין הוא כן, ולכן עכ"פ בן אשכנז יכול לישא כפיו במנחה גדולה, אפילו במנין שרובו בני ספרד (הגרי"ח קרליץ שליט"א).

חזרה בתשובה

◀ חייב כל איש לשום אל לבו ביום התענית ולפשפש במעשיו ולשוב בתשובה, כי אין עיקר התענית אלא הכנה לתשובה, וכן אותם אנשים ההולכים בטיול ובדברים בטלים, תפסו הטפל והניחו העיקר (משנ"ב סי' תקמ"ט ס"ק א').

תניית צדקה

◀ נוהגים לתת צדקה במנחה ביום תענית, כדאיתא בגמ' (ברכות ו'): אגרא בתעניתא צדקתא. ויש נוהגים לשער מה שהיה אוכל ביום התענית, ליתן לעניים בערב (משנ"ב סי' תקס"ו ס"ק י"ב בשם אליה רבה).

פעמיים מנחה בתענית

◀ מי שלא התפלל שחרית בתענית, ומתפלל פעמיים מנחה גם בתפילה השניה שהיא תשלומין על שחרית צריך לומר "עננו" (הגרי"ח קרליץ שליט"א).

קידוש לבנה

◀ אם לא קידשו לבנה עד עשרה בטבת לדעת הרמ"א לא יקדש במוצאי התענית שאין שרייין בשמחה, אלא ימתין לליל י"ב בטבת. אמנם לדעת כמה אחרונים יכול לקדש במוצאי התענית אבל לצריך לטעום מקודם (ולא דמי למוצאי יוה"כ שיכול קדש מיד לפי ששמחין שיצאו בדימוס) (משנ"ב סי' תכ"ו ס"ק י"א).

"כה אמר... וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים..." (זכריה ח' י"ט)

שאלות המצוות

המחובר למכונת קטטר

◀ שאלה: המחובר למכונת 'קטטר' ומי רגליים יוצאים כל הזמן ובלי שימת לב, מתי יברך "אשר יצר", וכן האם יכול לברך ברכות? תשובה: יברך כל יום בבוקר עם ברכות השחר, וכן בשעה שמחליפים את הצינור או השקית, אם בשעה זו מופסקת פעולת המכשיר (עי' שו"ת "יהר צבי" ח"א סי' ו', ושו"ת "שבט הלוי" ח"ג תשי"ב) ובשעת אמירת דברי קדושה יכסה את השקית שלא תהיה נראית.

שיער באשה ערוה

◀ שאלה: האומר שיעור לרבים, ויושבות שם גם נשים פרועות ראש, האם מותר לומר דברי תורה לפני אשה בגילוי ראש או שמא אסור (שהרי מבואר בשו"ע סי' ע"ה ס"ק ב' שאסור לומר דברי תורה בכה"ג)? תשובה: יש לצדד להתיר משום "יעת לעשות לד' הפרו תורתך" ("חזון איש" או"ח סו"ס ט"ו).

חזר בטעות ל"ברך עלינו"

◀ שאלה: שכח "טל ומטר" ונזכר בברכת "ולירושלים עירך", וטעה וחזר ל"ברך עלינו", ולאחר כמה ברכות נזכר שיכול היה להמשיך ולאמרו בברכת "שמע קולנו", מה עליו לעשות?

תשובה: יפסיק במקום שעומד ויחזור לברכת "ולירושלים עירך" (הגרי"ח קניבסקי שליט"א, מובא בספר "אשי ישראל" פרק כ"ג ס"ק קע"ז, וכע"ז זה משמע ב"שערי תשובה" סי' קי"ד ס"ק ט' בשם ספר "מכתם לדוד").

ספר תורה שנפל

◀ שאלה: פתח את ארון הקודש ונפל ספר תורה על הקרקע ונעמד על הידיות דרך עמידה (כמנהג אשכנז), האם חייב לצום?

תשובה: יש סוברים שכיון שהיה דרך עמידה אין חיוב לצום כיון שרק הידיות נגעו בקרקע (שו"ת "צפנת פענח" סי' ל"א), ועכ"פ בודאי יש לבית הכנסת לעשות חיזוק ותיקון גדול, כגון שחברי בית הכנסת ילמדו ביחד הלכות ספר תורה (הגרי"ח קניבסקי שליט"א).

אוכל לחם עם כפפות

◀ שאלה: נוסע בדרך בחורף ולובש כפפות (מאוד קר בחוץ) האם צריך ליטול ידיו בשאכל לחם?

תשובה: איתא בשו"ע (סי' קס"ג א') מי שאין לו מים כורך ידיו במפה, וכיון שהוא מכוסה לגמרי עד חיבור היד, ואין מקום מגולה כלל, כמבואר במשנ"ב (סי' ז') אין חיוב נטילה, ע"י שם. אולם זה מותר רק למי שאין לו מים תוך ד' מילין, אבל מי שיש לו מים אסור לאכול כשכורך במפה, וכמבואר במשנ"ב (סי' ב'), ולכן חייב להוריד הכפפות, ליטול ידיו, לברך, ולהתחיל לאכול קצת בלי הכפפות.

האכלת לחם לחולה

◀ שאלה: חולה ששתי ידיו משותקות ואינו יכול לאכול בעצמו, האם חייב ליטול ידים לפני שמאכילים אותו לחם?

תשובה: איתא בשו"ע (סי' קס"ג ב') המאכיל לאחרים אינו צריך נטילת ידים אבל האוכל צריך נטילת ידים אע"פ שאחר נותן לתוך פיו, ואינו נוגע במאכל, ע"י שם. ולפ"ז בנד"ד אע"פ ששתי ידיו של האוכל משותקות. לא פלוג רבנן ותקנו שיש חיוב נטילה אפילו אם לא נוגע בלחם וכמבואר במשנ"ב (סי' ח'). והאחר חייב לשפוך מים על הידים של האוכל, והאוכל יברך ברכת "על נטילת ידים", ואדרבה, אם מאכילים אותו בלי שהאוכל נוטל ידיו ומברך, ואפילו אם זה לחם של האוכל, הרי"ז עובר ב"לפני עור..." כמבואר ברמ"א (שם ובמשנ"ב ס"ק י"ב), מכיון שהוא בעצמו לא יכול לאכול.

מי שפרנסתו לעבוד אצל החולה והחולה לא יכול ליטול ידיו, אם אין בידו להשיג פרנסה אחרת, וממילא זה יעשה ע"י אדם אחר גם אם הוא לא יעשה זאת, אפשר להקל להאכילו בלא נטילה (הגרי"ש אלישיב זצ"ל ב"קובץ תשובות" ח"א סי' כ').

אוכל פיתה מתוך השקית

◀ שאלה: האוכל פיתה מלאה במאכלים וממרחים, ואוכלו מתוך השקית כדי לא ללכלך את הידים, האם חייב ליטול ידים?

תשובה: איתא בשו"ע (סי' קס"ג ב') אפילו אם אוכל לחם ע"י מזלג, חייב ליטול ולברך עליו משום חשש שמא יגע, וכמבואר במשנ"ב (סי' ז'), ע"י שם. ולכן בנד"ד שאוכלו מתוך שקית חייב ליטול ולברך ("אבני ישפה" ח"ב סי' י"א ענף ו' בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל).

סעודה גדולה עם כזית אחד לחם

◀ שאלה: האוכל כזית אחד לחם ביחד עם סעודה מלאה, ואוכל הכזית עם קצת דגים, ואח"כ עם קצת בשר, ואח"כ עם עוד דברים, האם אפשר לברך עליו ברכת המזון?

תשובה: אפשר לברך ברכת המזון דוקא אם אכל כזית לחם תוך שיעור אכילת פרס (או שתי דקות או ארבע דקות), אבל אם אכל במשך כל הסעודה כזית לחם, וזה נמשך על פני כעשרים דקות, אע"פ שאכל הרבה מאכלים אחרים, אי אפשר לברך ברכת המזון (עי' משנ"ב מ"י ר"ו ס"ק א'), וכאילו לא אכל לחם, וצריך לברך ברכה אחרונה על אותם המאכלים שאכל.

גדר "בריה ושלם"

◀ שאלה: האם מותר לאכול עדש אחד (או סוכריה), או יש בזה משום 'בריה', שמבואר בשו"ע (סי' ר"ט) שלכתחילה אין לאוכלו משום ספק חיוב ברכה אחרונה?

תשובה: 'בריה' הוא רק מה שנעשה דרך גידול הטבע מהקב"ה, כגון ענב אחד, גרגר רימון אחד, בוטן אחד, (ובתנאי שהוא שלם ולא חתוך לחצי, או חסר כלשהו), אבל אוכל שנעשה ע"י אדם אין זה 'בריה', אבל יש לו דין 'שלם' (כמו לענין לחם שנאפה ע"י אדם שנחשב ל'שלם') לענין קדימה בברכה.

טעה בברכה מעין ג'

◀ שאלה: שתה יין וברך מעין ג', בתחילת הברכה אמר "על הגפן ועל פרי הגפן", ובסוף סיים רק "על המחיה", האם יצא?

תשובה: מי שאכל מזונות ויין וברך רק "על המחיה" ושכח להזכיר יין, היות שלא היתה כוונתו להוציא אלא את המזונות ולא את היין לא יצא, אבל באופן שאמר "על המחיה" וכיוון על היין שפיר פוטר, וכעין ברכת מזונות בברכה ראשונה (שאם כיוון בפירוש עליו יצא, אבל בלי כוונה לא יצא).

ולכן בנד"ד ששתה רק יין ולא אכל מזונות כלל היות וכוונתו היתה רק לפטור את היין יצא.